

KURUTULMUŞ AĞACA SU VERMEK: TÜRK DİLİNİ İHYA ÇABALARI*

Hacer ÖZTÜRK

Dil, *Türkçe Sözlük*'te şu şekilde tanımlanır: “İnsanların düşündüklerini, duygularını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.”¹ Bu tanımda olduğu gibi “Dil, insanların me-ramını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir.”² şeklinde dili sadece bir iletişim aracı olarak ifade eden yazarlar da vardır. Dili kültürün en önemli parçası olarak çok daha karmaşık ve kapsamlı bir yapıda tanımlayan dilciler de önemli bir çoğunluktadır. Dil, her şeyden önce bir iletişim aracıdır. Ancak bu temel işlevi yanında, onu kullananları “dil topluluğu”na bağlayan bir ortak kimlik unsurudur. Ziya Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayanların başında gelir.³ Dilin “kültür taşıyıcılığı” gibi diğer özelliklerini ön plana çıkaran dil bilimcileri ve görüşlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

“Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz bütünlü bir varlıktır.”⁴

“Dil, insanlar arasındaki anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.”⁵

* “Dilimiz Kimliğimizdir” Makale ve Deneme Yarışması'nda makale türünde Seçici Kurul Özel Ödülü almıştır.

1 *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 374.

2 Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 9-10.

3 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. Mehmet Kaplan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

4 Doğan Aksan, *Anlambilim*, Engin Yayınları, Ankara 1999, s.11.

5 Muharrem Ergin, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1999, s. 7.

“Dil, yapısı ve kuralları bilinçaltı ile ilgili bir değerler sistemidir.”⁶

“Dil, insanların evidir.”⁷ “Dil, tıpkı ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı, korunağıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi dil kabına veya kalıbına dökülür ve bu dil kabı ile yerden yere, nesilden nesle aktarılır.”⁸

“Bir dil geçerli olduğu dil topluluğu arasında iletişimi sağlama işlevinin yanı sıra, o topluluğun dünyaya bakışının ve hayatı anlamlandırmasının ortak bir biçimini ifade etmektedir.”⁹ “Bu anlamda diller, etnik kimliklerin oluşumunda ve kuşaktan kuşağa devredilmesinde önemli bir işlev görmektedir.”¹⁰

Tüm bu tanımlarda görüldüğü gibi dil, kültüre şekil veren aynı oranda ondan etkilenen bir sistemdir. Dolayısıyla yaşayan kelimelerin kaybolması kültürel kayba da işaretir.

Yine dil ve kültür üzerine en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Mehmet Kaplan, dili kültürün ayrılmaz bir parçası olarak görür. Bu iki unsur, uzun yıllar insanların ilgisini çekmiş ve üzerinde kapsamlı çalışmalar yapılmıştır çünkü “Dil, insanların hayatına sanıldığından çok fazla hâkimdir.”¹¹

Atatürk’ün de belirttiği gibi “Türk dili dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil, bilinçle işlensin.”¹² fakat dilimizi bu bilinçle işleyemediğimiz ve onun zenginliğini anlayamadığımız için dilimizin yozlaşmasıyla karşı karşıya geldik. Bu yozlaşmanın başlangıcı, dilde tasfiye çalışmalarına kadar uzanır. Bu dönemde yabancı kökenli olduğu bahanesiyle dilimizde yaşayan pek çok sözcük çıkarılmış, yerine eski Türkçedeki unutulmuş kelimelerden karşılığı bulunmuş yahut uydurulmuştur. Bu noktada pek çok yazar gibi Kaplan da “aşırı öz Türkçeciliği” eleştirir:

“Dil ve kültür bir milletin canıdır... Bin yıl İslam medeniyeti içinde yaşamamız dolayısıyla Türkçeye Arapça ve Farsçadan binlerce kelime girmiş ve dilin bünyesine tabii bir unsur olarak karışmıştır. Bir dil tarihçisi gözüyle ve hususi bir dikkatle bakmadan kimse onların yabancı bir olduklarını hisse-

6 Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker yayınları, Ankara 2013, s. 8.

7 Martin Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*, Asa Kitabevi, Bursa 2001.

8 Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1993, s. 133.

9 Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, C. 2, s. 8.

10 Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 1.

11 Kaplan, *age.*, s. 127.

12 Mehmet Saray, *Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 139.

mez. Bu demektir ki onlar Türkçenin malı olmuşlardır. Öz Türkçecilik iddiasında bulunmayan basit bir vatandaşa kullandığı kelimelerden hangilerinin Arapça ve Farsça olduğunu sorunuz. Doğru cevap veremez. Milli edebiyat akımından sonra bizim en kıymetli eserlerimiz Türk halkının rahatça anladığı günlük, tabii dil ile yazılmıştır. Aşırı öz Türkçecilik lüzumsuz ayrımları ile onları da delik deşik edecektir. Burada yalnız dile değil, kültüre karşı da bir kasıt vardır. Bir Halide Edib'in, bir Reşat Nuri'nin, bir Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, bir Sait Faik'in öz Türkçecilerin ellerinde alacağı şekli düşünün. Onların güzelim eserlerini uydurma kelimelerle kalbura dönecektir.”¹³

Öz Türkçeciler, Cumhuriyet Dönemi'nin önemli roman yazarı Peyami Safa'nın da eleştirilerine maruz kalırlar:

“Yeryüzünde, bu kadar mutlak bir eleme prensibine göre dilini tasfiye etmeyi düşünmüş bir tek millet yoktur. Olsaydı, İngiltere'de Shakespeare'den Eliot'a, Fransa'da Ronsart'dan Valery'ye, Balzac'dan Proust'a, İtalya'da Dante'den Pappini'ye daha eskilerden daha yenilere kadar hiçbir büyük romancı ve şair çıkmaz, edebiyattan eser kalmaz, bu dapdaracak bir milli vokaliler içinde taş devrinin iptidai ifade vasıtalarını kullanırlardı. Çünkü yabancı kelimedenden müstağni kalmış edebiyat yoktur. Günlük konuşma dilinde bile hiçbir İngiliz Farsça anne (mader), hiçbir Fransız Arapça şeker (sucrezukkar), hiçbir Alman Farsça kardeş (bruder-birader) demekten utanmayı ve bu yabancı kelimeleri değiştirmeyi hatırandan geçirmemiştir. Almanya'nın ve Orta Avrupa'nın dil tasfiye hareketleri itidal sınırlarını aşmamıştır.”¹⁴

Bu tasfiye hareketleri sırasında Arapça ve Farsçadan dilimize geçerek yerleşen pek çok kelime gibi nezaket sözcüklerimizi de kaybettik. Eski mektuplarda büyük bir hacim kaplayan “Nur-i aynım, sebab-i hayatım...”¹⁵ hitapları yerine kuru bir “sevgili” hitabı kaldı. “Fakir, bendeniz” gibi tevazu kelimeleriyle beraber alçak gönüllüğümüzü de kaybetmeye başladık. Eski Türk edebiyatı derslerimizden birinde çok kıymetli merhum İsmail Ünver Hoca'mız, kendi eserlerinden birini takdim ederken “Bu eser ‘fakir’e aittir.” demişti de hepimiz “fakir”i bir yazarın mahlası zannetmiştik.

Muharrem Ergin, dili canlı bir varlığa benzetmiştir.¹⁶ Dilimize yerleşmiş yabancı kaynaklı kelimeleri değiştirmek, bu canlı varlığın sağlam bir uzvunu koparmak gibi manasız ve zarar vericidir. Kaplan'ın da ifade ettiği gibi “akıl”

13 Kaplan, *age.*, s. 166-167.

14 Peyami Safa, *Osmanlıca Türkçe Uydurmaca*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1970, s.79.

15 Eski mektuplardaki hitaplar...

16 Ergin, *age.*, s.8.

kelimesini Arapçadır diye dilden çıkarmak, “Türkçedir” diye ölü “us” kelimesini diriltmeye çalışmak, yirmiden fazla canlı deyimini yok etmek “akıl kârı” mıdır?¹⁷. Burada Kaplan’ın pek çok dilcinin hemfikir olduğu şu görüşüne de yer vermek isabetli olacaktır: “Öztürkçeciler, yüzlerce yıldan beri günlük dile girmiş, manalarını herkesin bildiği kelimeleri ayıklamakla uğraşacaklarına henüz geniş kitlelerin bilmediği terimlere karşılık bulurlarsa çok iyi ederler.”¹⁸

Refik Halid Karay da ‘yeni Türkçeyi eleştirenler arasındadır’:¹⁹

“Acaba ‘razı’ kelimesinin TDK sözlüğünde karşılığı var mı diye bakıverdim, bu sefer de irkildim. ‘onaşmış, onaşık’ imiş... Dünyadaki bütün Türk illerinde ve lehçelerinde ‘onaşık’ sözünden ‘razı’ manasını çıkaran kimseye rastlanırmı, bilmem! Bildiğim şu: Kelimenin şıklığına diyecek yok... Kantoya bile gelir.

Benim yârim şıktır şık

Ona oldum ben âşık

Onaşıktır onaşık.

Ben ayda beş yüz lira maaşa onaşığım’ ‘İngiltere bu antlaşmaya çoktan onaşık.’ diye konuşunuz, yazınız bakayım. Dil buna ‘onaşık’ olamaz, sıkıyönetim kararı çıksa bile.”

Ergin de kelimelerin atılarak dilin fakirleştirilmesine karşı çıkar. “Dilde bir nesnenin karşılığı olarak birden fazla kelime varsa o zenginliktir. Ancak bu eş manalı kelimelerde çok defa ayrı nüanslar vardır. Hiç değilse kullanım yerleri ve kullanım nüansları ayrı olur. Yani nüanslı eş manalı kelimeler zenginlik belirtisidir. Buna karşılık bir kelime birden fazla nesnenin karşılığı ise fakirliktir, hiç değilse zenginlik değildir. Şu hâlde nüansları ortadan kaldıracak bir fakirleştirmeden kaçınmak lazımdır.”²⁰

Son yıllarda dilde yozlaşma üzerine önemli programlara imza atan Hayati İnanç, “stres” kelimesini niçin kullanmıyorsunuz, diye soran CNN Türk sunucusuna şu cevabı verir:

“Gam, gussa, efkar, kasvet, inkisar, keder, mihnet, sıkıntı, elem, melal, dert, ıstırap, yeis, hüzn, kaygı, üzüntü, kahır, enduh, kuduret, dilhun gibi bin yıldır benim olan kelimeler dururken unutup, stres kelimesiyle derdimi

17 Kaplan, *age.*, s.36.

18 Kaplan, *age.*, s.47

19 Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.16.

20 Ergin, *age.*, s. 227

anlatırsam ben strese girmez miyim?... Bu kadar farklı duygu tek bir kelimeyle anlatılamaz. Lügat okumak lazım...”²¹

İnanç'ın da belirttiği gibi yüzyıllardır bizim olan kelimeleri menşei Türkçe değil diye atmak, duygularımızı ifade bile kısırlığa yol açar. Yine İnanç'ın değindiği önemli bir nokta da sözlük okuma eksikliğimizdir. Kâşgarlı Mahmud'un²² bin yıl öncesinden bunun önemine değinmiş olmasına rağmen onun kadar kapsamlı bir lügat yazılmadığı gibi, yazılanları okuyacak bir gençlik de yoktur.

Ahmed Hâşim, dili bir ağaca benzetir: “Hiçbir şey lisan kadar bir ağaca benzer değildir. Lisanlar, tıpkı ağaçlar gibi, mevsim mevsim rengini kaybeden ölü yapraklarını dökerler ve tazelerini açarlar. Lisanın yaprakları kelimelerdir.”²³ Ancak biz dil ağacımızı budayalım derken onun taze filizler çıkaracağı dallarını da kestik ve Batı dillerinden aşılama yaptık. Maalesef dilden attığımız o çok kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin yerine, öz Türkçesi değil Batılı karşılıkları yerleşti.²⁴

Bu kelimeleri kaybetmekle başlayan sığ düşünce ve duygularla gençliğimizin dimağı basitleşmiştir. Öğrencilerimiz artık kültür eserlerimizi okuyamıyor veya okusalar da anlayamıyorlar. Kaplan, kendi çocuklarına yabancı kültürleri öğretmek için tedbirler alan bir milletin kendi kültür eserlerinin dilini yasaklamasını anlaşılmasız bulur.²⁵ Klasik eserlerin çok da düzgün yapılamayan günümüz Türkçesine çevirileri, gençlerimize o edebi zevki veremiyor. Bu şekilde kültürümüzden kopan nesil, kökünü kaybeden, öz suyunu yitirmiş bir ağaç gibi kurumaya yüz tutuyor yahut yetiştigi topraklardan çıkıp başka topraklarda cılız, karmaşık kökler salmaya başlıyor. Son dönemlerde gençlerin elinde, hiçbir edebi ve kültürel değeri olmayan yabancı yazarların eserlerini sıkça görüyoruz. Âşık Paşa, Fuzuli, Şeyh Galip, Nef'i, Tevfik Fikret, Ahmed Hâşim hatta İstiklal şairimiz Mehmed Âkif'i ellerinde görememek dilimiz ve kültürümüz açısından çok esef vericidir. Türk klasiklerini okumak onlara çok sıkıcı geliyor. Bu kopuşun nerede başladığını bulmak için tarihe bakmak yeterlidir. Anlamadığı kelimelerle yazılmış bir eseri okumaktan edebî bir zevk alamıyorlar.

21 Hayati İnanç, bu görüşünü 28.12.2014 tarihinde CNN Türk televizyonunda yayımlanan “Başka Şeyler” programında ifade etmiştir. https://youtu.be/Yoglh_aK0a0.

22 Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't -Türk'ün Ön Sözü*

23 Ahmet Hâşim, *Millî Klasikler, Üç Eser (Bize Göre, Gurabâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi)*, MEB Yayınları, İstanbul 1999, s. 20.

24 “Yıldız” anlamına gelen “sitare” kelimesi yerine “star” kelimesinin kullanımı örnek verilebilir.

25 Kaplan, *age.*, s.149.

Tüm bunların yanında teknolojinin de olumsuz etkisiyle Türkçeyi düzgün konuşamayan öğrencilerimiz duygu ve düşüncelerini ifade edememektedir. Halkın sokakta kullandığı kelime dağarcığının üç yüz civarında olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Bu yetersiz sayı da git gide düşüş göstermektedir. Günlük yaşamda özellikle gençlerin bulunduğu ortamlarda “aynen” ve “anlatamıyorum” kelimelerin kullanımının çok yaygın olduğu kimşenin yadsıyamayacağı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençler sosyal bir ortamda kendilerine söz hakkı verildiğinde düzgün bir ifadeden yoksun bir şekilde “İşte....anlatamıyorum.” diye cümle kurmaya çalışırken, sizin tasdik amaçlı söylemediğiniz bir cümleye dahi “aynen”le cevap veriyorlar. Bu kısır sohbet, konuyla ilgili yalnız Türkçe öğretmenlerini değil hemen hemen her kesimden insanı rahatsız etmektedir.

Öğrencilere “Konuyu anladınız mı?” diye sorulur, cevap: “Aynen...”

Soru: “Bugün arkadaşın okula gelmedi mi?” Cevap: “Aynen...”

Soru: “Bu konuda sen neler düşünüyorsun. Bize açıklar mısın?” Cevap: “Aynen...”

Arkadaşı sinemaya gideceğini söyler, karşısındaki : “Aynen...”

Maalesef daha benzer birçok soruya veya yoruma “Aynen...” cevabını vererek anlamsız bir iletişim kurabiliyorlar.

Aslında gençler “aynen”le anlatmak ister ki: “Beni yormayın düşüncem neyse tasdik ediyorum. Hatta benim ne düşüneceğimi, düşünmem gerektiğini siz takdir edin. Ben bir an önce sanal dünyadaki iletişime geçeyim. Telefon, tablet, bilgisayar yeterince beni yoruyor oyalıyor zaten. Derslerde yorum yapmamı gerektiren konular da yok, cevap hangi şıkta ‘aynen’ işaretliyorum.”

Dil ve düşünce arasındaki sıkı bağ Platon’dan Alain’e kadar pek çok düşünür tarafından ortaya konmuştur. Platon, düşünceyi “ruhun kendi kendisi ile konuşması” olarak tanımlar.²⁶ Doğan Aksan, *Türkçenin Gücü*²⁷ adlı eserinde dili şu şekilde açıklar: “Dil dediğimiz düzen insanın gözüdür, beynidir; düşüncesi, ruhudur.” Dolayısıyla dilimizi; ondaki güzel deyim, atasözü ve kelimeleri kaybettiğimizde bizi insan kılan en önemli unsuru, düşünmeyi de kaybetmiş oluyoruz.

26 Platon; *Sophist 263-d*, Çeviren: Harold North Fowler, Ed. Jeffrey Henderson, LCL 123, Harvard University Press, İngiltere 2006.

27 Doğan Aksan, *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınları, Ankara 1993, s. 13.

Çok ilginçtir ki düşüncelerinin kısırlığını ifadeye sebep olan bu kelime Arapça kökenlidir.²⁸

Kemal Ateş, üniversite öğrencilerinin sınav kâğıtlarından çıkardığı vahim yanlışları, yabancı dille yapılan öğretimin yaygınlaşmasına bağlar: “Dilimiz açısından üzülerken gözlemlediğim bu olumsuzlukları dengeleme ve düzeltmenin en etkin yolu Türkçe dersi aracılığı ile yazınınımızın iyi örneklerini öğrenciye sunmak, tanıtmak olmalıdır.” diye yol gösterir.²⁹

“Kültür asıl kaynaklara gitmek ve onların sularından bol bol içmekle edinilir.”³⁰ Öyleyse gençliğin düştüğü bu dilsizlik batağından, onları asıl membalara götürüp temiz ve leziz Türkçemizden içirmekle çıkarabiliriz. Fuzûlî’yi, Bâkî’yi, Nedîm’i, Yûnus Emre’yi hatta Cumhuriyet dönemi yazarlarımızdan Refik Halid’i, Peyami Safa’yı, şairlerimizden Yahya Kemal, Ahmed Hâşim, Mehmed Âkif’in eserlerini özünü bozmadan anlamasını sağlamak onlara çok şey kazandıracaktır. Bu hâllerıyla okuduklarında onlardan beslenebileceklerdir. Bu hususta Osmanlıca derslerinin önemini hatırlatmakta fayda olduğu düşünülmektedir. Son dönemlerde -geç de olsa- bu derslerin liselerde de okutulması güzel bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Ayrıca Türk Dil Kurumunun, bugün yabancı dillerden giren kelimelere, ciddi çalışmalarla, dilimizin yapısına uygun ve kolayca benimsenebilecek “özçekim (selfie), uçangöz (drone)” gibi kelimeleri Türkçe karşılık olarak bulmaları da dilimiz açısından umut verici gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

AHMET HÂŞİM, *Millî Klasikler, Üç Eser (Bize Göre, Gurabâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi)*, MEB Yayınları, İstanbul 1999.

AKSAN, Doğan, *Anlambilim*, Engin Yayınları, Ankara 1999

_____, *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınları, Ankara 1993.

ATEŞ, Kemal, *Türk Dili*, Aktaş Matbaacılık, Ankara 1995.

BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

EKER, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara 2013.

ERGİN, Muharrem, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1999.

28 *Türkçe Sözlük*'te (TDK) aynen şu şekilde tanımlanır: Ar. olduğu gibi, değiştirmeden, aynıyla.

29 Kemal Ateş, *Türk Dili*, Aktaş Matbaacılık, Ankara 1995, s. 10-11.

30 Kaplan, *age.*, s.147.

- HEIDEGGER, Martin, *Nietzche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*, Asa Kitabevi, Bursa 2001.
- KAPLAN, Mehmet, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1993.
- KARAY, Refik Halid, *Bir Ömür Boyunca*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- PLATON, *Sophist 263-d*, Çeviren: Harold North FOWLER, Ed. Jeffrey Henderson, LCL 123, Harvard University Press, İngiltere 2006.
- PORZİG, Walter, *Dil Denen Mucize*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- SADOĞLU, Hüseyin, *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- SAFA, Peyami, *Osmanlıca Türkçe Uydurmaca*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1970.
- SARAY, Mehmet, *Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- Ziya GÖKALP, *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. Mehmet KAPLAN), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.